

НАСИЉЕ КАО РИЗИЧНИ ФАКТОР У СОЦИЈАЛИЗАЦИЈИ ДЕЦЕ И МЛАДИХ ИЗ УГЛА УНИВЕРЗАЛНИХ ЉУДСКИХ ПРАВА

*Мери З. Стојковић, мастер психолог
Председник удружења „Тим психолога Светлост,” Власотинце, Србија³³²
Лиценцирани стручни радник у социјалној заштити*

Апстракт: На самом почетку рада представљен је историјски оквир деце и младих, ближе су дефинисани типови, као и врсте насиља и описани су ризични фактори у социјализацији деце и младих из угла универзалних људских права. Најједноставније речено, људска права су основна права свих особа, што подразумева и децу и младе. У складу са тим, свако дете их добија чим се роди, нико му их не сме одузети, не можемо их се одрећи или их пренети некоме. Историјски посматрано, концепт заштите деце од насиља мењао се од исконских, интуитивних правила, преко обичајних и моралних, па све до законских регулатива. Надаље, у раду је укратко описано доба деце и младих у којем се догађају бројне физичке, биолошке, емоционалне и психолошке промене код младих. Детаљније је описан утицај насиља као ризичан фактор на децу и младе, који је од велике важности управо у том раздобљу у коме се формирају ставови и размишљања која дефинишу особу у одраслом добу. Важан елемент у овом периоду је почетак одвајања од родитеља у потрази за властитим идентитетом и аутономијом, али и прелазак на ближе односе са младим особама изван породичне средине, са којима се могу идентификовати њихови вршњаци који постају важан чинилац у социјализацији адолесцената и важан извор подршке. Из приложеног јасно произилази да насиље представља тежи облик нарушавања дејих права, па самим тим и оставља знатно теже последице на психофизички и социјални развој детета. Када све ово посматрамо кроз историју, стручњаци су се заинтересовали за децу и дејја права и њихову заштиту оног тренутка када се схватило да, пре свега, физичко насиље негативно утиче на развој детета и младих, а касније и на целокупни развој друштва.

Кључне речи: деца и млади, насиље над децом, ризико-фактори, социјализација, људска права.

УВОД

Развојем друштва и цивилизације кроз историју развијала се и свест о деци као незаштићеним бићима којима је потребна стална нега, брига и пажња, зарад њиховог несметаног психофизичког и социјалног развоја. Без обзира на то да ли смо тога свесни или не, ми непрестано преносимо одређене вредности с колена на колена. Породичне вредности и традиција у првим годинама њиховог живота главни су извор знања не само о физичком свету, већ и о свету осећаја. Све што дете учи у својој породици постаје основа његовог погледа на свет и адаптација у социјалном окружењу. Глобализација савременог друштва намеће услове за трансформацију породице и измену њене класичне структуре, улоге и значаја. У том процесу настаје савремена породица у којој, поред позитивних елемената које са собом носи, спонтано долази и до деградације исте. Сматрамо да су родитељи управо због тог „брзог” темпа живота,

³³² merinesic@live.com

презаузетошћу послом и физичком – енергетском исцрпљеношћу изгубили своју социјализаторску улогу. Деградиција се наставила нарушавањем граница породичног система и уласком технике у породични дом, преко телевизије (емисије и ријалити програми са већом стопом изражености и доступности насиља), рачунара и мобилних телефона (дозвољен приступ различитим садржајима на друштвеним мрежама) и осталог у живот деце. Породица је у данашњем времену суочена са бројним потешкоћама како би опстала, одржала се и испунила претпостављене функције и очекиване улоге и као таква она је сада на пиједесталу уточишта од већих деструктивних „доприноса” ширег контекста, али је постала погодна тло за испољавање насиља, тј. унутарпородичну деструктивност. Утицај савременог друштва од породице је створио најпогодније миље за испољавање агресивности и насиља, јер је породица место високих интеракцијских размера (функционисање на истом простору, снажне емоционалне размере), место где се најотвореније пласирају личне и развојне потребе, место бројних осујећења, место које је најпогодније за растерећење напетости и тензија, било да је она унутарпородичне или ванпородичне природе, место где се зарад и у име припадања и љубави рачуна на безгранично трпљење и опраштање.

Када узмемо у обзир проучавање и дефинисање појма насиља над децом, морамо се позабавити концептуалним и аналитичким оквиром на коме је утемељено поимање насиља кроз успостављање типологије различитих форми насиља, разумевања детерминанти и фактора насиља над децом и врсти институционалних интервенција. Када се истраживачки бавимо насиљем над децом, све је јасније да решавање тог проблема представља морални императив сваког стручњака који се њиме бави. Изложеност насиљу, било да је краткорочна или дугорочна, оставља искључиво негативне последице по физичко и ментално здравље деце и младих. У складу са свим чињеницама које на основу истраживачких података указују да деца и млади који су били изложени било каквом виду насиља пате и касније имају проблема са адаптирањем у социјалној средини тј. социјализацијом, овај проблем треба третирати као суштински друштвено-економски, а не само морални по природи.

На основу спроведених многобројних истраживања у домаћој и иностраној литератури, заузет је став да деца која су раније била жртве насиља у породици, а најчешће мушка деца, увек ће применити „учење по моделу,” те да ће најмања врста конфликта изазвати насиље над другима. Разлог за то је што се деловање против истог може успешно реализовати тек онда када се оно против чега се боримо разлучи на што више компоненти.

ИСТОРИЈСКИ ОКВИР НАСИЉА НАД ДЕЦОМ И МЛАДИМА

Историјски посматрано, концепт заштите деце од насиља мењао се од исконских, интуитивних правила, преко обичајних и моралних, па све до законских регулатива.

Истраживање насиља према деци пошло је од сложеног поимања насиља, које је још крајем шездесетих година понудио Галтунг (1969), а које је омогућило да се овај феномен схвати сложеније него што су то омогућавали редукционистички приступи који су насиље углавном схватили као директну, и то претежно физичку/соматску штету. Обухватање дефинисања насиља уважава и структурне форме, јер „насиље постоји када су људска бића под таквим утицајем да је њихова актуелна соматска и ментална оствареност испод нивоа њихове потенцијалне остварености” (Galtung, 1969).

Светска здравствена организација дефинише насиље као „намерну употребу физичке силе или моћи у актуелном облику или као претњу, против себе, друге особе, групе или заједнице, која резултира повредом или је веома вероватно да ће резултирати повредом, смрћу или психолошком штетом, тешкоћама у развоју или депривацијом” (WHO, 2002, према Babović, 2015). Према дефиницији садржаној у члану 19. Конвенције о правима детета, насиље представља све облике физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављавања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуално злостављање...” (UNICEF, 1989).

У Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља у домаћем законодавству користи се дефиниција СЗО према којој злоупотреба детета обухвата све облике физичког, односно емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или

потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ (Светска здравствена организација, 1999.)

ТИПОВИ И ВРСТЕ НАСИЉА

Када говоримо о класификацији насиља на основу стручних извора, насиље можемо објаснити и класификовати на типове и врсте насиља.

Типови насиља према деци дефинисани су према две димензије: врсти повреде, односно штете која се наноси детету и према контексту у коме се насиље одвија. Типови насиља на основу прве димензије су у складу са Светским извештајем о насиљу према деци Уједињених Нација и обухватају:

- Физичко
- Психичко/емоционално
- Сексуално
- Занемаривање
- Експлоатацију
- Принудни брак
- Структурно насиље

Што се тиче врсте насиља над децом, разликујемо три врсте насиља: физичко, психичко и сексуално злостављање. Приликом сагледавања врсте насиља у породици над децом увек треба имати у виду да су ове три форме насиља тесно повезане, те један вид насиља над дететом у породици укључује и елементе преостала два.

Физичко насиље над дететом је оно које има за исход стварну или потенцијалну физичку повреду услед интеракције или недостатка интеракције која је у границама контроле родитеља или особе у положају одговорности, моћи или поверења (СЗО, 1999).

Психичко злостављање је понављани чин или нечињење родитеља/старатеља или вршњака, који резултира озбиљним и дуготрајним понашањем, когнитивним и афективним последицама. Психолошко злостављање укључује клеветање, оптуживање, претње, увреде, ограничавање дететове слободе кретања, ругање или друге нефизичке облике непријатељства или одбацивања детета (Helfer, Kempe, Krugamn, 1997)). Емоционално злостављање је шири појам јер укључује, поред психичког злостављања, неуспех да се обезбеди окружење погодно за развој, укључујући и способност примарног везивања за особу, захваљујући чему дете може да развије стабилне односе и пуни спектар емоционалних и социјалних компетенција са другима. Емоционално злостављање се односи на релацију између главног пружаоца бриге и детета, које су потенцијално или стварно штетне за дете, а које укључују: излагање збуњујућим или трауматским догађајима и односима; употребу детета за испуњење психолошких потреба пружаоца бриге; активно корумпирање или пропуштање да се оствари социјална адаптација детета. Ова врста злостављања не захтева физички контакт између детета и родитеља/старатеља или вршњака (Glaser, 2002; Ишаповић-Радојковић, 2009).

Уколико можемо градити врсте насиља, а посебно насиље над децом у породици, онда можемо рећи да је сексуално насиље најтежи облик, са најтежим последицама које се најтеже уочавају, најмање пријављују и чије се последице никада не лече.

Сексуално злостављање детета укључује широк спектар понашања: конкретне активности попут силовања, приморавања детета на сексуални однос, додиривање, употребу детета за самозадовољавање одраслих, као и неконтактне активности попут војеризма, егзибиционизма пред дететом. Може бити изоловани инцидент почињен од стране непознате особе, до континуираног злостављања члана породице током година или се може јавити у облику сексуалне експлоатације кроз проституцију и порнографију (Мршевић, 1996, 1998, Ишаповић-Радојковић, Игњатовић, 2011; Богавац и Оташевић, 2015).

Поред ове дефиниције, Општим протоколом о заштити деце од злостављања и занемаривања, који је Влада Републике Србије усвојила 2005. године, сексуална злоупотреба детета подразумева укључивање детета у сексуалну активност коју оно не схвата у потпуности, са којом није сагласно и за коју није развојно одрасло, није у стању да се с њом сагласи или оно

kojim se krše zakoni i socijalni stavovi u društvu. Ono se ispoljava kao aktivnost između deteta i odrasle osobe ili drugog deteta koje se zbog svog uzrasta ili razvoja nalazi u položaju koji mu daje odgovornost, poverenje ili moć, где активностима одлучује да пружи уживање и задовољи потребе друге особе (Влада РС, *Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања*, 8, доступно на сајту: <http://www.minrzs.gov.rs>).

Занемаривање представља пропуштање да се задовоље основне потребе детета, физичке и психолошке (емоционалне, когнитивне) и потребе у погледу социјализације, у мери, трајању и на начин које ће резултирати у тешком нарушавању дететовог здравља или развоја. Занемаривање укључује неуспех родитеља да заштити дете од физичких повреда и опасности, обезбеди адекватан надзор, медицинску негу и образовање (Ишаповић-Радојковић, Игњатовић, 2011). Дечји рад представља такав облик радног ангажмана детета који га ускраћује за детињство, умањује његов потенцијал и достојанство и штетан је за физички и ментални развој. Радна експлоатација деце представља рад у екстремно тешким условима, неплаћен или слабо плаћен рад, са предугим радним временом и у нездравом окружењу. Најекстремнији облици дечјег рада су ропски рад, просјачење и проституција (Вујовић, Дејановић et al, 2006). Трговина децом представља, такође, један од тешких облика насиља, као и дечји брак, који представља приморавање детета на ступање у брачну заједницу (формалну или неформалну). За разлику од директног насиља, које се често схвата као облик понашања, структурно насиље је укорењено у социјалним структурама које одликују неједнакости. Манифестације овог типа насиља могу се кретати од неједнаких шанси за образовање, права на здравствену заштиту, запослење, до расних неједнакости, глади и сиромаштва, као последица економског насиља, родне неједнакости и сл. Ови облици неправди су институционализовани и обухватају шире социјалне односе, као што су класни (експлоатација), родни (сексизам, међуетнички и слично) (Бабовић, 2015).

РИЗИЧНИ И ПРЕВЕНТИВНИ ФАКТОРИ НАСИЉА НАД ДЕЦОМ И МЛАДИМА

Концепт превенције насиља над децом и младима говори да чињење истих и вршење преступа произилазе из разних латентних (скривених) фактора. Ови фактори се генерално називају или односе на факторе ризика. Ризични фактори су различите карактеристике личности и услова друштвене средине који утичу на вероватноћу појаве насиља. Ризични фактори су пореклом из више нивоа, укључујући опште промене и развоје, делујући социо-економским условима популације, суочени са изазовима: локалних заједница, породица и индивидуа.

У исто време постоје и фактори који помажу смањењу ризика, а који су названи превентивни (заштитни) фактори. Идентификација и познавање заштитних фактора једнако су важни за овај проблем и његово решавање или умањење. Заштитни фактори садрже факторе који показују одсуство ризика или фактори умереног утицаја на изложеност ризику. Ови фактори укључују позитивне црте личности (нпр. већа флексибилност на притиске и стрес, (само)критично мишљење и способност да се ефикасно суочи са тежим ситуацијама), породични односи и подршка заједнице, као и шира друштвена заштита младих и расположиве повољне прилике за учење и развој (животних, не само моторичких) вештина.

Дебра Неихофт све факторе, у односу на начин на који утичу на настанак и манифестације насиља, дели на:

1. Фактори који предиспонирају неку особу да предузме насиље (психофизички, неуролошки и друштвени);
2. Фактори који олакшавају и доприносе насиљу (алкохол, дрога, провокација жртве, доступност оружја, социјални и друштвени догађаји);
3. Фактори који инхибирају радњу насиља (друштвено-етичке норме, страх, кривица и жеља да се избегне казна) (према Станимировић, 2019)

Најчешће се фактори ризика за злостављање и занемаривање деце у породици могу поделити на индивидуалне и породичне, с тим што између њих долази до садејства и преклапања. На индивидуалном нивоу, фактори ризика злостављања и занемаривања деце могу

се груписати у преклапајућа подручја демографских (социјални, биолошки, когнитивни), афективних и бихевиоралних карактеристика. Према резултатима истраживања, демографски и социјални фактори ризика укључују небиолошке родитеље, самце, млађе године, нижи ниво образовања, велики број деце, незапосленост, социјалну изолацију и историју родитељста (да ли су родитељи доживели неки вид злостављања). Биолошки фактори ризика укључују неуролошке, физиолошке и физичке здравствене проблеме (Campbell, Messing, 2017: 36). Когнитивни и афективни фактори ризика за злостављање и занемаривање деце укључују низ карактеристика, као што су слаб емо, ниско самопоштовање и пребацивање одговорности на друге за своје проблеме, неодговарајућа очекивања у вези са тим како би деца требало да се понашају, негативне перцепције и процене понашања деце. Афективни фактори ризика за злостављање и занемаривање деце укључују узнемиреност, фрустрацију, депресију, усамљеност, тескобу и љутњу. У једном од истраживања које је обухватило 39 фактора ризика, родитељска „љутња” је била најдоминантнији фактор ризика за физичко злостављање деце (Stith et al., 2009: 21). Иако већина злостављача нема менталне поремећаје, многи типови психопатологије, укључујући поремећаје личности (гранични поремећај личности, нарцисоидни и биполарни поремећај личности), повезани су са повећаним ризиком од проблема у родитељству а самим тим и злостављањем и занемаривањем деце. Породични фактори ризика за злостављање деце преклапају се са многим од горенаведених индивидуалних фактора ризика. Фактори који повећавају ризик за злостављање и занемаривање деце су породице којима недостају економски ресурси, имају велики број чланова, неодговарајуће животно окружење, честе брачне несугласице, висок ниво вербалног и физичког конфликта у породици, социјална изолација и недостатак породичне кохезије. Према бројним истраживањима веома значајан предиктор злостављања и занемаривања деце је злоупотреба алкохола, дрога и психоактивних супстанци родитеља. Уколико је већи број ризико фактора и стресора које осећају и доживљавају чланови породице, повећава се вероватноћа за злостављање и занемаривање деце у таквој породици. Ефекти које злостављање и занемаривање имају на животе деце могу се делом одредити врстом злостављања деце. У многим случајевима деца пате од поливиктимизације, а то значи да су искусили више од једне врсте злостављања, чиме се повећавају њихове шансе за настајање последица (Finkelhor, Ormrod, i Turner, 2007). Последице злостављања деце су вишеструке и сложене и укључују физичке, емоционалне, когнитивне и друштвене факторе. Као резултат злостављања и занемаривања деца могу имати и краткорочне и дугорочне последице, које се рефлектују кроз различите симптоме. Ови симптоми и последице могу се категоризовати кроз три различите перспективе: – врсту злостављања (нпр. сексуално, физичко, емоционално); – старост детета (нпр. беба, дете, школски узраст или тинејџер); – главне неадекватне облике понашања (неуролошке, физичке, емоционалне или когнитивне). Симптоми злостављања нису толико јасно међусобно одвојени (McCleppen и др, 2016: 28). Често је присутно више симптома који указују на вишеструку узрочност, али и различите облике злостављања. Као што смо већ навели готово да нема физичког и сексуалног злостављања а да са собом не носи и емоционалне, психолошке потешкоће и последице по жртву. Физички злостављана деца, по правилу, испољавају и емоционалну симптоматологију. Обично су анксиозна, депресивна, повучена и престашена или агресивна, себе ниско вреднују, неретко су склона аутоагресији и лоше се уклапају у групу вршњака. Свакако, највидљивије, али и најтеже по физико здравље детета су телесне повреде нанете од стране родитеља, стараоца или других чланова породице. Ту су, пре свега, лаке и тешке телесне повреде (преломи, опекотине, ране нанете различитим предметима, подливи, модрице и сл.). Као најтежи облик злостављања, али и занемаривања деце, сматра се смрт детета.

ИЗ УГЛА УНИВЕРЗАЛНИХ ЛЈУДСКА ПРАВА

Најједноставније речено, људска права су основна права свих особа, што подразумева и децу и младе. У складу са тим, свако дете их добија чим се роди, нико му их не сме одузети, не можемо их се одрећи или их пренети некоме. Људска права нису имала исти значај кроз историју, највећа промена наступила је по завршетку Другог светског рата, када се јавило схватање да је поштовање људских права нужан услов за одржање мира у свету. У складу са

тим, новоосноване Уједињене нације 10. децембра 1948. године усвајају један од најзначајнијих докумената о људским правима – „Универзалну декларацију о људским правима,” а датум њеног доношења обележава се као Међународни дан људских права. Значај Универзалне декларације људских права лежи у томе што она гарантује слободу мишљења, слободу кретања (у својој земљи), слободу вероисповести, слободу избора занимања, блиско је повезана са важношћу људских права која прокламује, а њихов значај се најбоље уочава када она буду ускраћена.

Из приложеног јасно произилази да насиље представља тежи облик нарушавања дечјих права, па самим тим и оставља знатно теже последице на психофизички и социјални развој детета. Када све ово посматрамо кроз историју, стручњаци су се заинтересовали за децу и дечја права и њихову заштиту оног тренутка када се схватило да, пре свега, физичко насиље негативно утиче на развој детета и младих, а касније и на целокупни развој друштва. На основу многих истраживања, увиђа се да готово свако друго дете које је било жртва неке од врста насиља у породици јесте касније насилник, а све по принципу огледала и одраза, односно наученог модела понашања. Већа пажња је обично усмерена на злостављање у односу на занемаривање, које представља немар и пропуст пружаоца неге да обезбеди развој детета у свим областима: здравља, образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних услова живота, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може са великом вероватноћом нарушити здравље детета: или физички, ментални, духовни и морални или друштвени развој. Оно обухвата и пропуст у обављању правилног надзора и заштите деце од повређивања у оноликој мери у којој је то изводљиво (Јањић Комар, Обретковић, 1996).

ИСТРАЖИВАЊА ИЗ ДОМЕНА НАСИЉА НАД ДЕЦОМ

Насиље над децом, као дуги низ година неизучаван облик злостављања, увек је у корелацији са насиљем над женама. Наиме, сва истраживања спроведена на тему насиља над децом увек су саставни део истраживања насиља у породици над женама. Добијени емпиријски закључци се сумирају и анализирају и приказују врсте, облике и девијације породице (Николић Ристановић, В., 2002).

Кроз историју, пре свега етнологију, деца су увек посматрана као саставни део мајке, те и подаци добијени у овим истраживањима, мајке и децу уско везују и посматрају као јединство потчињености у патријархалној породици. Записи које је оставила Вера Ерлих, путујући кроз Босну, Србију, Хрватску и Северну Македонију, упућују да су крута дисциплина, страхом усађено покоравање, спољашњи ауторитет, рано потискивање импулса и оштра реакција према непослушности деце карактеристични у односима родитеља и деце, пре свега оца, у Старој Србији. Према истраживању, мужевима туку жене обично без икаквог разлога, јер она зна разлог, и то пред странцима и суседима, а многи то не крију ни од деце, јер мушкарци оваквим својим понашањем директно и конкретно исказују своје право над телом и животом себи потчињених укућана, а тиме и код деце усађују страх и покорност (Ерлих, 1971).

Кажњавање деце је било често присутно, и то у 75–90%, с тим што су деца брутално, сурово претучена од 10–40%. У даљим истраживањима Вере Ерлих, која је објавила у својим записима „Породични односи по Србији, Херцеговини, Босни,” наведено је да су батине присутне у међуљудским односима, да су родитељи долазили код професора и учитеља и тражили да туку њихову децу, истичући да је батина из раја изашла, да децу треба тући каишем, ужетом, руком и извлачити им уши, да их треба кажњавати клечањем, истеривањем ноћу вани на снег, да је батина толико важан фактор васпитања младежи да свакако њено неупотребљавање изазива страх за опстанак старешинства, из разлога што се исто одржава једино батинама. Ерлих посебан акценат ставља на кажњавање женске деце. За мушку децу је могуће да одрасту и престану да буду довољно лоша, те растом и сазревањем мање заслужују батине, док за девојчице није могуће да постану fine, те су оне, што су старије и што су ближе удаји, и опасније и подобније за батине. Више се туку девојке, то јест дуже се на њих „пази” (до удаје их туку родитељи, а након удаје муж). Дечаке туку до петнаесте године (Ерлих, 1971).

Такође, на почетку прошлог века вршена су многа испитивања на територији целокупне бивше Југославије, те се из истих закључило да су деца највише физички кажњавана у Србији, али су тако и ова деца била и најприснија са својим родитељима. Физичко злостављање деце мање је заступљено међу хрватским становништвом и Словенцима, али је исто тако и однос удаљености и осећај неповезаности био знатно већи него у осталим регионима. У Македонији и међу становништвом муслиманске вероисповести породични односи били су најближи и најтоплији. На основу спроведених многобројних истраживања у домаћој и иностраној литератури, заузет је став да деца која су раније била жртве насиља у породици, а најчешће мушка деца, увек ће применити „научен модел” понашања и преваспитавања, те да ће се у њиховим рукама увек наћи „шиба” када наступи и најмања врста конфликта (Raymond, 1780–1950).

Породица би требало да представља зону сигурности и заштите деце, заједницу у којој се подстиче њихов развој. Специфичност породице као мале интимне заједнице и настојања да се оно што се у њој дешава сматра зоном приватности, као и стид од осуде средине, озбиљно ометају прецизне увиде у распрострањености и карактеристике насиља према деци у овом контексту (Михић, 2002). У складу са тим, доступне податке о насиљу према деци и породици, а посебно сексуалном насиљу које представља табу, треба узети са резервом.

На основу података из постојећих истраживања, јасно је да је насиље у породици, а посебно изложеност деце насиљу у овом контексту, широко распрострањено (без обзира да ли су деца директне жртве насиља или сведоци насилног чина). Преко 40% жена које су пријавиле физичко насиље изјавило је да су деца била присутна кад се насиље одиграло. У већини случајева деца су била сведоци насиља 1–2 пута (22,7%), а ретко више од 5 пута (7,4%). До сличних налаза дошло се и на основу истраживања о распрострањености и карактеристикама породичног насиља према женама у централној Србији. Поред тога, подаци из овог истраживања указују да учешће неког од чланова породице у ратовима деведесетих година значајно повећава ризик од породичног насиља (Бабовић, Гинић, Вуковић, 2010: 76). Телесно кажњавање деце је веома распрострањено у Србији и укорењено у одговарајућим вредностима и ставовима према којима је то легитимно, па и пожељно средство дисциплиновања деце (Стевановић, Срна, 2010). Међутим, телесно кажњавање, које се користи у циљу корекције и контроле понашања детета, представља злостављање (Савет Европе, 2007), јер оно демонстрира моћ и доминацију, понижава дете и често води физичким повредама и нарушавању здравља, неефективно је у постизању жељеног понашања и заправо води до повећања агресивности детета и међугенерациског обнављања насилног понашања.

Према налазима истраживања вишеструких показатеља (MICS), које је UNICEF спровео у Србији у више наврта, иако долази до опадања насилних облика дисциплиновања деце у периоду од 2005. до 2014. године, још увек значајан део деце бива изложен насилним методама васпитања. Према налазима Балканске епидемиолошке студије о злостављању и занемаривању деце (Balkans Epidemiological Study on Child Abuse & Neglect - BECAN), чак 70% деце је било изложено макар једном случају психичког или физичког насиља током одрастања. Преко четвртине деце сматрало је да је бар једанпут било занемарено. Више од 8% деце је искусило сексуално злостављање бар једанпут. Насиљу између одраслих у домаћинству (што се такође сматра искуством трпљења насиља) присуствовало је 38% деце (Ишаповић-Радојковић, Ханак et al, 2012; Ханак, Тењовић et al, 2013).

Подаци о занемаривању деце у Србији су оскудни. Према налазима BECAN истраживања, више од четвртине деце узраста 11–16 година (28%) навело је да је имало субјективни осећај занемаривања бар једанпут у животу (Ханак, Тењовић et al. 2013). Случајеви занемаривања деце доспевају до институција (пре свега центара за социјални рад) само кад достигну тешке размере (Обретковић, Жегарац, 1998). Од 6520 случајева насиља над децом, регистрованих при центрима за социјални рад, 44.3% представљају случајеве занемаривања у породици (најчешће биолошкој, у 98% случајева). Други облици насиља су знатно ређе регистровани у центрима за социјални рад: физичко насиље (27.2%), психичко злостављање (23%) и сексуално злостављање (1.8%).

Деца са инвалидитетом, изложена су високим ризицима од насиља у породици (Savez MNRO i UNICEF Srbija, 2013). Налази истраживања са родитељима ове деце указују да су поједини родитељи свесни да неодговарајуће праксе родитељства представљају специфичан облик занемаривања дететових потреба или злостављање. Као неодговарајуће праксе

препозната су и превише висока очекивања родитеља од ове деце, презаштићеност детета, искључивање детета из заједнице због забринутости за његову безбедност или стида и сл. Налази о томе ко је најчешћи починилац насиља према деци у породици нису конзистентни. Тако је, рецимо, у Србији у 10 студија истакнуто да је најчешћи починилац мајка, а у 13 да је то отац. Родитељи су најчешћи починиоци насиља са смртним исходом. У 32 од 46 регистрованих случајева (69%) убистава деце старе 0–14 година починилац је један од родитеља, нешто чешће мајка (Баралић, Савић, 2010).

Изложеност насиљу у породици омета успешан развој детета – психички, емоционални и когнитивни. Последице изложености насиљу се крећу од физичких (инвалидитет, соматски поремећаји), преко емоционалних поремећаја, искривљене перцепције о себи (депресивност, анксиозност, агресивност, бес, непријатељски став, ниско самопоуздање, кривица, стид, посттрауматски стрес), когнитивних поремећаја (спутани развој когнитивних функција као општи поремећај, нпр. ментално успорен развој и селективни поремећаји, попут развојне дисхармоније, интелектуалне инхибиције, проблема са концентрацијом), социјалних поремећаја (антисоцијално, криминално понашање, злоупотреба алкохола и наркотика, малолетничка трудноћа, поновљена виктимизација (Стефановић, 2014).

ЗАКЉУЧАК

Иако се последњих година начин третирања деце побољшао, и даље не постоји универзално договорена дефиниција злоупотребе и злостављања деце. Стварни степен злостављања деце и степен инцидената злостављања и занемаривања деце је дискутабилан због великих варијација у начинима јављања, дефиницијама и истраживачким методама. Такође, постоји неслагање у вези са тим када треба започети интервенцију и како треба интервенисати. Последице по здравље деце су велике на свим нивоима (биолошком, психолошком, социјалном, когнитивном, афективном, интелектуалном, образовном). На међународном нивоу се предузимају бројне активности у циљу спречавања свих видова злостављања, занемаривања и експлоатације деце, као и креирању мера за благовремено интервенисање, у циљу ублажавања последица по дете (Бјелајац, Мердовић, 2019). Наша земља је, такође, потписница бројних међународних конвенција и протокола, чиме се обавезала да у свом законодавству имплементира и усвоји одређене стандарде и смернице. Чињеница је да сам систем заштите деце од злостављања и занемаривања не функционише у обиму у којем би то било потребно. Неопходан је континуиран рад и напредак у реализацији истраживања и студија свих облика злостављања и занемаривања. На темељу научних сазнања и чињеница потребно је креирати такве програме и мере који ће помоћи детету и породици и ублажити последице свих облика злостављања и занемаривања деце. Последице су свакако велике по психосоцијални развој детета и рана идентификација случајева, правовремена и адекватна реакција и интервенција мултидисциплинарног тима стручњака свакако би те последице умањила. Питање злостављања и занемаривања деце представља посебно осетљиву тему која се тиче целог друштва. Зависност, осетљивост и беспомоћност деце у односу на одрасле, њихова потреба за бригом и љубављу, дају простора најближим члановима породице да те потребе злоупотребе и деци нанесу последице које ће их пратити целог живота и које се, нажалост, никада не могу у потпуности елиминисати. Због свега овога мишљења смо да адекватна превентивна активност, препознавање ризичних породица и рана дијагностика и идентификација случајева злостављања и занемаривања представља једини прави пут у спречавању ових, по децу најнегативнијих, облика понашања њихових најближих чланова породице.

Често се можемо упитати који су то разлози да се врши атак над незаштићеним, зависним и крхким бићем као што је дете. Колики степен агресије насилник треба да има у себи да би имао снаге да нагон агресије спроведе у дело над дететом, јер, у најосновнијем биолошком смислу, агресија је интеракција живог бића и околине, она има онтогенетско, фиксирано порекло и постоји у сваком човеку, али је условљена и јачином осујећења и осећањем стварне, али и претпостављене опасности за сопствени интегритет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабовић, М. (2015). Теоријски и истраживачки приступи у проучавању структурног, културног и директног насиља, *Социологија*, Vol. 57, br. 2: 331-352.
2. Baralić, I., Savić, S. et al. (2010). Child homicide on the territory of Belgrade, *Child Abuse i Neglect*, 34(12):935–42.
3. Бјелајац, Ж., Мердовић, Б. (2019). Насиље над децом у породици. *Култура полис*, 16 (39), 191-202
4. Влада РС, *Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања*, 8, доступно на сајту <http://www.minrzs.gov.rs>
5. Вујовић, Р., Дејановић, В., Јовановић, Пејаковић, Љ., Петровић, Н. (2006). Дечији рад у Србији – анализа законодавства, праксе и појавних облика дечијег рада. Београд:Центар за права детета
6. Glaser D (2002). Emotional Abuse and Neglect (Psychological Maltreatment): A Conceptual Framework. *Child Abuse and Neglect* (2002) 697–714.
7. Galtung, J.,(1969). „Violence, Peace, and Peace Research’, *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3, pp: 167–191.
8. Ерлих Ст., В., *Југословенска породица у трансформацији*, Либер, Загреб, 1971, 72.
9. European Commission. (2008). *Social protection and social inclusion in the Republic of Serbia*. Brussels:Directorate–General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit E2.
10. Ишаповић-Радојковић, В., (2009): Емоционално злостављање и занемаривање у детињству. У: Р. Богдановић, Н. Радловић. *Педијатријска школа Србије XII семинар ; 7–13. јун 2009. Врњачка бања, Зборник предавања*, Београд, 2836.
11. Ишаповић-Радојковић, В. И Игњатовић, Т. (2011). Облици и показатељи злостављања и занемаривања детета, *Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокол*, (22–52), Београд: Центар за права детета.
12. Ишаповић-Радојковић, В. И Жегарац, Н. (2011). Дефиниције злостављања и занемаривања детета, *Заштита детета од злостављања и занемаривања – Примена општег протокол*, (11–21), Београд: Центар за права детета.
13. Јањић Комар, М., Обретковић М., (1996) *Права детета – право човека*, Досије и Удружење правника Србије за социјална права, Београд., 74.
14. Campbell, J., Messing, J. T. (2017). *Assessing Dangerousness, Third Edition : Domestic Violence Offenders and Child Abusers (Vol. Third edition)*. New York, NY: SpringerPublishing Company.
15. McClennen, Joan C., Keys, Amanda M., Dugan-Day, Michele L.(2016); *Social Work and Family Violence, Second Edition : Theories, Assessment and Intervention*
16. Мухић, Б. (2002). Породично насиље над децом, *Темид*, Бр. 2: 45–52.
17. Мршевић, З. (1996). Инцестне злоупотребе деце, *Правни живот*, 45 (9): 597–605.
18. Николић Ристановић, В., *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2002.
19. Обретковић, М. И Жегарац, Н. (1998). Центри за социјални рад и улога органа старатељства у превенцији деце од насиља, Ин: Милосављевић, М. (ед.), *Насиље над децом (279-321)*, Београд:Факултет политичких наука.
20. Raymond, W. (1780-1950), *Culture and Society*, A. Books, Doublelay and Company, Inc. Garden City, New York, 57.
21. Светска здравствена организација (1999), World Health Organization (1999) Report of Consulttion on Child Abuse Prevention, 29-31 March, 1999, Geneva, World Helth Organization document WHO/HSC/PVI/991
22. Станимировић, Љ. (2019), Вршњачко злостављање –психолошки и психијатријски аспекти, *Сестринска реч*, 2019, вол. 22, бр. 78, стр. 33-36.
23. Срна, Ј. И Стевановић, И. (2010). Проблем телесног кажњавања деце и улога стручњака у њиховом решавању. *Темид*. Бр. 4: 5–16.
24. Стефановић, М., (2014). *Деца са поремећајем привржености- Последице занемаривања и злостављања*, Београд:NVO Familia.

25. Stith, S.M., Liu, T.L., Davies, C., Boykin, E.L., Alder, M.C., Harris, J.M., Dees, J. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 13–29. *Temida*, No. 4: 5–16.
26. UN World Report on Violence against Children, dostupan na adresi https://www.crin.org/en/docs/UNVAC_World_Report_on_Violence_against_Children.pdf
27. UNICEF (1989), Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989
28. Finkelhor, D., Ormrod, R.K. & Turner, H.A (2007). Revictimization Patterns in a National longitudinal Sample of children and youth. *Child Abuse & Neglect*, 31, 479-502
29. Helfer MA, Kempe RS, Krzgmán R (edn) (1997) *The Battered Child*, University of Chicago Press, Chicago.
30. Hanak, N., Tenjović, L. et al. (2013). Epidemiološko istraživanje nasilja nad decom u porodici u Srbiji, *Temida*, Jun 2013, pp. 75–102.

***Violence as a risk factor in the socialization of children and young people
From the point of view of universal human rights***

***Meri Stojković, MA psychologist
President of Association „Team of Psychologist Light“, Vlasotince, Serbia***

Abstract: *At the very beginning of the work, the historical framework of children and youth is presented, the types and types of settlements are more closely defined, and the risk factors in the socialization of children and youth are described from the point of view of universal human rights. In the simplest terms, human rights are the basic right of all persons, which includes children and young people. Accordingly, every child receives them with what they are born with, no one can take them away, we cannot deny them or transfer them to someone. Historically, the concept of protecting children from violence has changed from primitive, intuitive rules, through customary and moral ones, all the way to legal regulations. Furthermore, the paper briefly describes the age of children and young people in which numerous physical, biological, emotional and psychological changes occur in young people. The impact of violence as a risk factor on children and young people is described in more detail, which is of great importance precisely in that period in which the attitude and thoughts that define a person in relationship are formed. An important element in this period is the beginning of separation from parents in search of their own identity and autonomy, but also the transition to closer relationships with young people outside the family environment, with whom they can identify their peers who become an important source of support. It clearly follows from the attached that violence represents a more serious form of violation of children's rights, and therefore leaves significantly more serious consequences for the child's psychophysical and social development. When we look at all this throughout history, experts become interested in children and children's rights and their protection at the moment when it was realized that, first of all, physical violence negatively affects the development of children and young people, and later on the overall development of society.*

Key words: *children and youth, violence against, risk factors, socialization, human rights*